

ЛІТОПИС РОЗВОЮ СВІТОВОЇ ФІЗИЧНОЇ НАУКИ**Ю.А. Храмов. История физики. — К.: Фенікс, 2006. — 1176 с.**

Після здобуття незалежності Україна продовжує пошук власної національної ідеї. Однією з головних проблем залишається усвідомлення внеску країни та її кращих представників у розвиток світової наукової думки як надзвичайно важливої складової цивілізаційної культури. Тому сьогодні гостро постає питання створення неупередженої історії вітчизняної науки й освіти — найбільших здобутків нації. У 50–60-х роках минулого століття була зроблена перша спроба написати історію української науки і техніки. Однак через відомі причини окремі її періоди, ціла низка подій і фактів, а також деякі персоналії залишилися не висвітленими. А тому заповнити «білі» плями в літописі вітчизняного багатопрофільного природознавства є насущним завданням українських науковців, які досліджують розвиток науки і техніки.

Недавно вийшла друком «История физики» — фундаментальна монографія одного з найвідоміших істориків природознавства доктора фізико-математичних наук Юрія Олексійовича Храмова. На нашу думку, така праця — неординарне явище в історіографії наукових досліджень. Коли береш у руки цей досить важкий, розкішно виданий фоліант, вражає насамперед обсяг книги — майже 1200 сторінок тексту. Подібного видання з історії фізичних досліджень не тільки в Україні, а й у світі ще не з'являлося. За результатами багаторічних студій автор зібрав колосальний фактичний матеріал про шляхи розвит-

ку фізики як науки та її найвизначніших творців.

У монографії представлено імена близько тисячі вчених, їхні фотографії та короткі біографічні дані. Окремо наведено перелік нобелівських лауреатів і подано відомості про їхні досягнення та відкриття у царині фізики.

Концептуально важливим, на наш погляд, є розділ, у якому автор розглядає поняття «наукова школа» і детально аналізує провідні фізичні школи першої половини ХХ століття. Слід заважити, що це поняття має глибоке еволюційне коріння. Кожен крок на новий щабель у розвитку фізики чіткіше окреслю-

вав його тлумачення. Шлях від ломоносівського твердження «ніщо не виникає з нічого і не перетворюється у ніщо», яке збігається з трактуванням закону збереження матерії, до запропонованої автором монографії дефініції охоплює три століття. Наведена Юрієм Олексійовичем історіографія поняття «наукова школа» викликає особливий інтерес. Її можна вважати методичною основою історико-наукового аналізу будь-якого напряму вітчизняного природознавства — від математики до агрономії. Тут Ю.О. Храмов на базі нових фактичних матеріалів розвинув і поглибив думки, висловлені у своїх попередніх працях (див.: *Научные школы в физике.* — К.: Наук. думка, 1987). Щоправда, авторське визначення наукової школи виявилось настільки жорстким, що Юрій Олексійович зміг нарахувати тільки 10 подібних угруповань учених за весь період розвитку фізики. Якщо йти за логікою запропонованої дефініції, то виявляється, що такі відомі вчені, як Дж. Максвелл, О.Г. Столетов, П.Л. Капіца та інші, власних шкіл не сформували.

Тих, хто вивчає фізику, а це широкий загал студентів педагогічних вищих навчальних закладів і факультетів фізичного профілю університетів, неодмінно зацікавить розділ, присвячений основним періодам розвитку цієї науки. У монографії вперше чітко визначено три етапи еволюції класичної та чотири етапи (від 1905 р., коли було сформульовано основні засади релятивістської фізики) сучасної фізики. Матеріали подано в історичному контексті, але з урахуванням розвитку наукової ідеології й акцентуванням певних зв'язків між окремими явищами та відкриттями. Зважаючи на можливість широкого використання відомостей, вміщених у цьому розділі, пропонуємо авторові виділити його в окрему книжку і видати як навчальний посібник. Тим паче, що рецензована монографія є скоріш подарунковим виданням (вищого гатунку папір, стилізована під сап'ян обкладинка, чіткі, інтелегентно подані фотографії тощо), тобто книга високої вартості і невеликого накладу (чомусь

він не вказаний). Такий навчальний посібник з історії фізики міг би мати відповідний гриф Міністерства освіти і науки. Звичайно, хотілося б, щоб він був україномовним і ширше представляв вітчизняних фізиків. Адже до переліку науковців, які зробили чільний внесок у розвиток фізики в нашій країні, не потрапило багато відомих учених, наприклад, матеріалознавці Г.В. Самсонов та І.М. Францевич, оптик М.У. Білий, піонери української металофізики С.Д. Герцрікен, В.М. Свешніков та інші.

Зрозуміло, що подібний перелік можна істотно розширити, але потрібні чіткі критерії його визначення. Хотілося б побажати авторові дослухатися до нашої поради і ще раз повернутися до історії фізики як навчальної дисципліни, важливої для формування професійних інтересів здібної студентської молоді.

Взагалі рецензована монографія є класичним прикладом того, як має бути викладена історія певної галузі знань і яким чином її, цю історію, потрібно реконструювати. Здається, Україна вперше отримала видання, підготовлене на рівні світових стандартів.

Безперечно, вихід «Истории физики» є знаковою подією у багаторічній діяльності відділу історії науки і техніки Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України. Еволюцію наукової думки у сфері фізики монографія відтворює у світовому вимірі і на рівні кращих світових зразків. Бо, як відомо, «національних шахів» не існує. Тому ми сміливо можемо стверджувати, що нова праця професора Ю.О. Храмова — це фундаментальний внесок у вивчення історії природознавства загалом й еволюції української фізичної науки зокрема.

Л. БУЛАВІН,
академік НАН України,
В. ВЕРГУНОВ,
директор Державної наукової
сільськогосподарської бібліотеки
Української академії аграрних наук,
М. НОВИКОВ,
доктор фізико-математичних наук
(Київ)